

ПАТОН
Борис Євгенович –
академік НАН України,
президент Національної
академії наук України

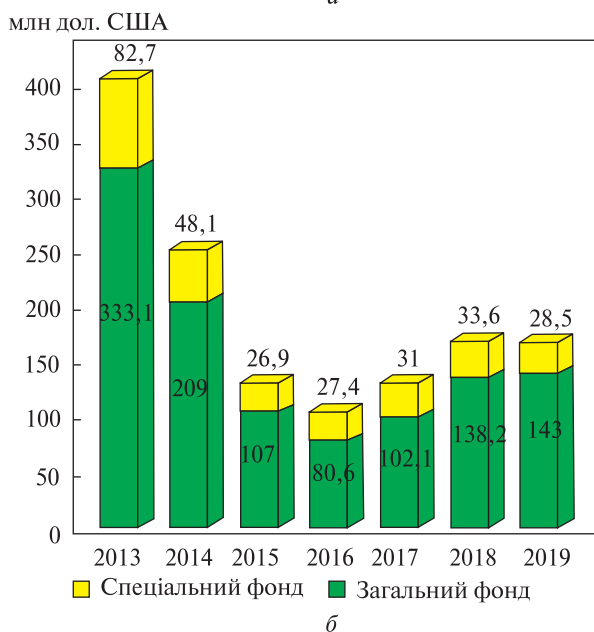
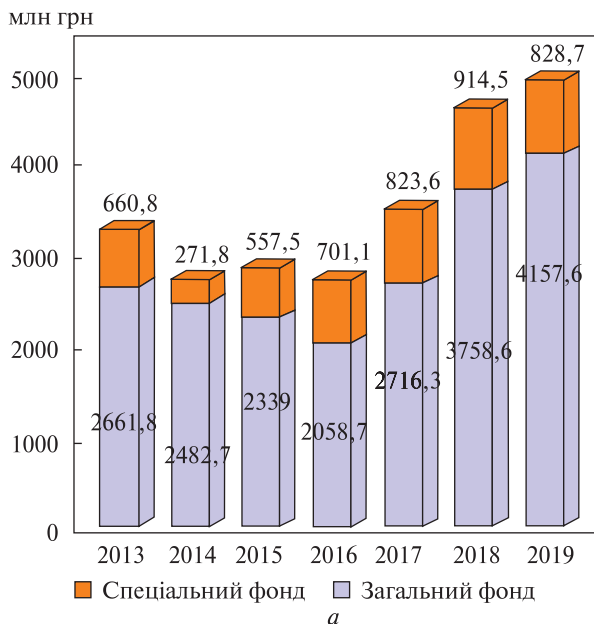
ПІДСУМКИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ У 2018 РОЦІ ТА ЗАВДАННЯ НА НАСТУПНИЙ ПЕРІОД

Доповідь на сесії Загальних зборів
НАН України 25 квітня 2019 року

Шановні колеги!

Минулий 2018 рік був насичений численними заходами з нагоди 100-річчя Національної академії наук. Водночас наші вчені продовжували активний науковий пошук. На багатьох сучасних напрямках отримано вагомі результати фундаментальних і прикладних досліджень. І результати дійсно світового рівня. Значні зусилля докладалися для наукового забезпечення вирішення актуальних для нашої країни проблем, впровадження перспективних розробок у реальний сектор економіки та соціальну сферу, зміцнення обороноздатності і безпеки держави. Все це переконливо засвідчують приклади, наведені в повному тексті доповіді.

Велику роль у забезпеченні ефективної діяльності Академії, удосконаленні та реформуванні основних напрямів цієї діяльності відіграла реалізація Концепції розвитку Національної академії наук на 2014–2023 рр. Нагадаю, що Концепцію було розроблено і схвалено Президією Академії на виконання рішення Загальних зборів, прийнятого в квітні 2013 р., а відповідний план заходів – затверджено на період 2014–2018 рр. Тому певною особливістю звітного року стало завершення першого п'ятирічного етапу реалізації Концепції. Його результати Президія Академії розглянула 10 квітня поточного року і визнала в основному успішними. Разом з тим, зазначалося, що далеко не всі передбачені заходи виконано якісно, в повному обсязі та у визначені строки. Це пов'язано головним чином із хронічним недофінансуванням Академії, недостатнім рівнем підтримки її діяльності з боку держави. Але на певних напрямках, і це треба відверто визнати, нам слід було діяти більш наполегливо.

Динаміка обсягів фінансування НАН України у 2013–2019 рр.: а – в національній валюті; б – в доларах США

Так, за підсумками звітного року ефективність інноваційної діяльності нашої Академії все ще є недостатньою. Безумовно, рішення Президії щодо реформування цієї діяльності для ефективного наукового супроводження реалізації пріоритетів економічного розвитку

держави, прийняте наприкінці 2016 р., мало певні позитивні наслідки. Навіть в умовах низького попиту економіки на сучасну наукову продукцію інноваційна діяльність наших установ підтримувалася на належному рівні. Водночас цей рівень можна і треба підвищувати.

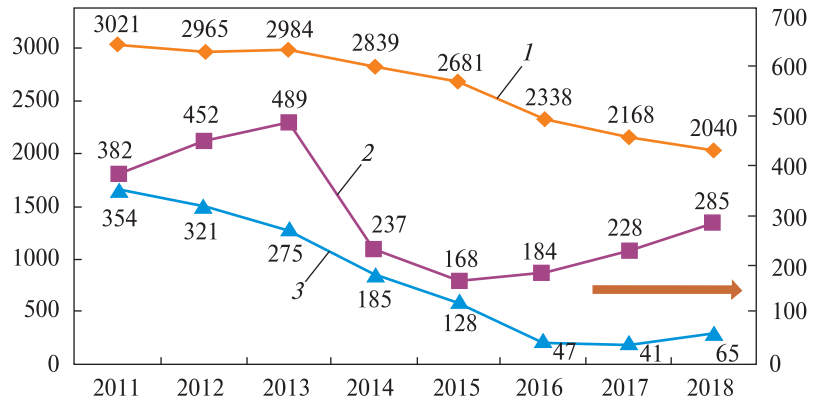
Необхідною є насамперед подальша актуалізація тематики прикладних досліджень і розробок. На часі й збільшення починаючи з наступного 2020 р. обсягів фінансування з бюджету Академії програмно-цільової та конкурсної тематики. Так само має бути збільшено «середню вартість» одного проекту за нашими програмами і конкурсами. Безумовно, при забезпеченні більш якісної та об'єктивної експертизи запитів, ретельнішого відбору проєктів. І це стосується не тільки прикладних програм, але й програм фундаментальних досліджень.

Нарешті, необхідно чітко визначити пріоритетні науково-технічні напрями та напрями інноваційної діяльності Академії. Перелік таких напрямів, на нашу думку, має бути обмежений тими, що є життєво важливими для держави і в реалізації яких наші установи можуть відігравати провідну або принаймні вагомую роль. Разом з тим, визначення таких пріоритетів стримується відсутністю досі державної стратегії розвитку науки, технологій та інноваційної діяльності. Підкреслюю – йдеться саме про єдину стратегію, а не окремі розрізнені документи. І дуже важливо, щоб така державна стратегія була узгоджена з урядовими стратегічними документами щодо напрямів економічного і соціального розвитку, промислової політики.

У липні минулого року ми створили робочу групу з підготовки пропозицій до проєкту державної стратегії розвитку науки, технологій та інноваційної діяльності. Такі пропозиції вже підготовлено. Вони розглянуті на засіданні Президії нашої Академії та засіданні Ради президентів академій наук і найближчим часом, після доопрацювання, будуть подані до Національної ради з питань розвитку науки і технологій.

Ще одне принципове питання. Як в усі останні роки, пріоритетна увага в звітний період при-

Наукова молодь НАН України: 1 – кількість молодих науковців віком до 35 років; 2 – середньомісячна заробітна плата працівників НАН України, дол. США; 3 – поповнення наукових установ випускниками закладів вищої освіти

ділялася «оборонній» тематиці. Насамперед виконанню нашої цільової програми «Дослідження і розробки з проблем підвищення обороноздатності і безпеки держави». Результати було широко представлено на спеціалізованій виставці, яка проводилася в грудні минулого року. І вперше разом з академічною експозицією підприємства оборонно-промислового комплексу демонстрували натурні зразки продукції, що вже серійно виготовляється з використанням розробок наших установ. Зараз спільно з Воєнно-науковою радою Збройних сил України підготовлено переліки наукових досліджень і розробок установ Академії, які пропонується включити до державного оборонного замовлення на 2019–2021 рр. Це, без сумніву, дуже важливо. Наша «оборонна» тематика має одержати належну державну підтримку.

Далі щодо науково-експертної діяльності. Вона, так само, як інноваційна, є невід'ємною складовою наукового забезпечення вирішення актуальних проблем державного та суспільного розвитку.

Разом з тим, переважна більшість інформаційно-аналітичних довідок, експертних висновків, рекомендацій і пропозицій, а загальна їх кількість у 2018 р. становила понад 2300, готувалася за запитами чи замовленнями державних органів і органів місцевого самоврядування. Таких матеріалів, підготовлених за нашою власною ініціативою, на жаль, обмаль.

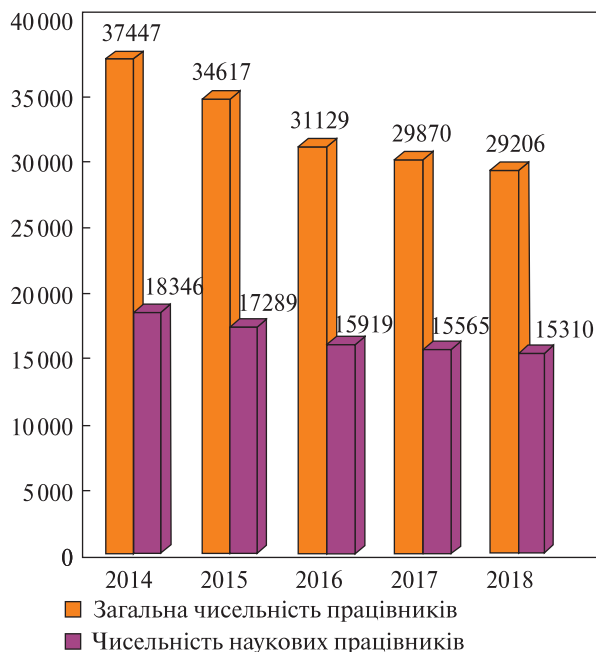
Цілком зрозуміло, що гострих для нашої країни питань, розв'язання яких потребує як

науково обґрунтованих пропозицій, так і вагомого наукового супроводу, зараз чимало. Наведу лише один приклад. Нещодавно на засіданні Президії Академії ґрунтовно розглядався стан наукового забезпечення видобутку вуглеводневої сировини. За результатами прийнято рішення про підготовку в стислі строки і подання до органів державної влади аналітичних матеріалів і пропозицій щодо суттєвого нарощування власного видобутку нафти, газу та вугілля. Важливість цього зумовлена нагальною потребою забезпечити реальну енергонезалежність держави.

Нашим секціям, відділенням, окремим провідним інститутам, науковим радам з тих чи інших наукових і науково-технічних проблем, які діють при Президії та відділеннях Академії, необхідно набагато активніше виявляти ініціативу щодо підготовки матеріалів і пропозицій з питань державного значення.

Це стосується й наших регіональних наукових центрів. І не тільки їхньої науково-експертної діяльності, а в цілому роботи з використання сучасних наукових розробок для інноваційного розвитку регіонів. Це особливо важливо з огляду на досить швидкий перебіг реформи з децентралізації влади в Україні та нові можливості, в тому числі можливості місцевих бюджетів, які ця реформа відкриває.

Ще про один з основних напрямів діяльності Академії, а саме про міжнародне наукове співробітництво. Подальша інтеграція до світового, насамперед європейського, дослід-

Динаміка загальної чисельності працівників НАН України у 2014–2018 рр.

ницького простору має дуже велике значення для підтримання світового рівня досліджень у наших установах.

Необхідно суттєво розширювати участь у міжнародних наукових програмах і проектах, зокрема у програмі «Горизонт-2020», вживати всіх необхідних заходів для залучення до наступної, дев'ятої рамкової програми Євросоюзу. Треба вирішити і питання, пов'язані з запровадженням нових конкурсів спільних проектів, зокрема конкурсу НАН України та Німецького дослідницького товариства.

Слід також продовжувати плідну співпрацю з науковими програмами ЮНЕСКО і програмою НАТО «Наука заради миру і безпеки». До речі, на ювілейному засіданні, присвяченому 60-річчю цієї програми НАТО, яке відбулося в листопаді минулого року в Брюсселі, було високо оцінено результати, отримані вченими нашої Академії.

Шановні колеги!

Велике занепокоєння викликає подальше погіршення кадрового забезпечення наукової

діяльності. Особливо ситуація із залученням до установ Академії наукової молоді. Думаю, немає потреби озвучувати відповідні статистичні показники. Приверну вашу увагу лише до окремих питань.

Необхідно, без сумніву, збільшувати прийом до аспірантури. Хоча план набору до неї минулого року, на відміну від попередніх років, виконано майже на сто відсотків, це відбулося головним чином завдяки черговому зменшенню відповідного державного замовлення. Вкрай недостатньо прийнято на роботу в цілому по Академії й молодих спеціалістів з вищою освітою.

Для закріплення молоді в наших установах необхідне передусім підвищення посадових окладів наукових працівників Академії. Треба також знаходити додаткові можливості для надання талановитим молодим ученим службового житла. Суттєво розширювати, зокрема, із залученням інвесторів будівництво житла на придатних для такої забудови земельних ділянках. Мають бути сформовані, з обов'язковим залученням нашої Комісії по роботі з науковою молоддю, перспективні показники забезпечення працівників Академії службовим житлом.

Важливим кроком у вирішенні проблеми з науковою молоддю повинна стати дійсно ефективна наукова та науково-освітня діяльність Київського академічного університету. Необхідним є також подальший розвиток усіх наших традиційних напрямів і форм співпраці з освітянською галуззю.

Набагато більшу увагу треба приділяти створенню необхідних умов для кар'єрного зростання молодих науковців. Зазначу, що за результатами конкурсу, започаткованого в звітному році, були створені та отримали цільове фінансування 10 лабораторій і 20 груп під керівництвом висококваліфікованих молодих учених. Але тільки цим конкурсом, навіть більшим за масштабами, обмежуватися не можна. У нас вкрай незадовільні показники середнього віку висококваліфікованих наукових працівників і науково-керівного складу.

Зрозуміло, що забезпечення вікового балансу — справа непроста і тривала, але її треба

робити. Відділенням Академії спільно з Відділом наукових і керівних кадрів необхідно обов'язково проаналізувати це питання. І, головне, врахувати необхідність певного подолання нинішнього дисбалансу при обранні керівництва наукових установ, а також на наступних виборах до персонального складу Академії та її Президії.

Далі щодо інших важливих питань забезпечення наукової діяльності.

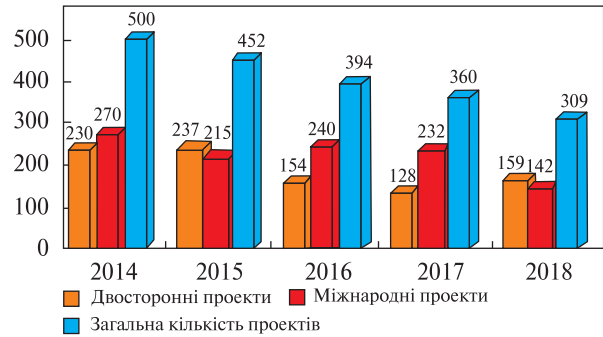
Відзначу насамперед певне осучаснення минулого року експериментальної бази досліджень. У 38 наших установах закуплено нові та модернізовані унікальні прилади, а також кластери академічної грид-інфраструктури на загальну суму понад 85 млн грн. Поширилося застосування сучасних інформаційних технологій і систем високопродуктивних обчислень. Це суттєво сприяло підвищенню якості та ефективності наукових досліджень. Важливо й те, що розпочато створення прототипу хмарної інфраструктури відкритої науки, гармонізованої з аналогічною європейською інфраструктурою.

Здійснювалася також велика робота з підготовки і випуску високоякісних наукових праць, фахових періодичних видань Академії. Разом з тим, нашим журналам треба докладати значно більших зусиль для розвитку на сучасному рівні власних електронних ресурсів, а також для входження до світових реферативних і наукометричних баз. Певне занепокоєння викликає й стан справ з оприлюдненням ученими Академії результатів досліджень у періодичних фахових виданнях.

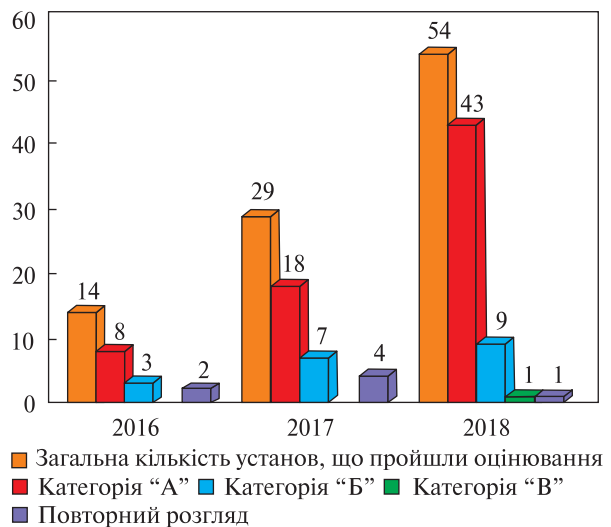
Тепер про фінансування Академії та використання бюджетних коштів для забезпечення наукових досліджень.

Суттєве збільшення в звітному році обсягів фінансування із загального фонду держбюджету, на 38% порівняно з 2017 р., було пов'язане насамперед із започаткуванням бюджетної програми «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень», або програми 1230.

За основною бюджетною програмою 1030, за якою здійснюється фінансування статутної діяльності установ Академії, обсяги фінансу-

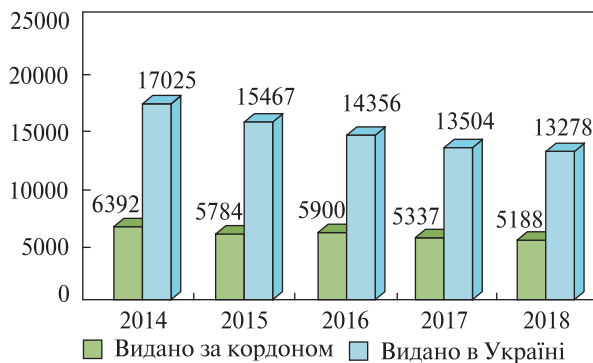
Участь установ НАН України у міжнародному співробітництві

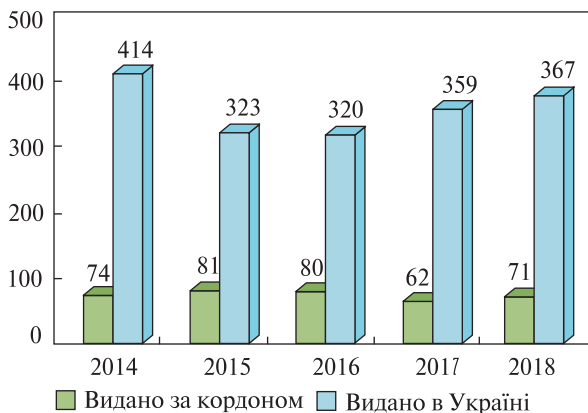
Оцінювання ефективності діяльності установ НАН України. У 2018 р. в оцінюванні ефективності діяльності установ НАН України взяли участь 292 експерти, з них 103 (35%) — із позаакадемічних установ і 33 (11%) — іноземні експерти

вання зросли на 14%. Це збільшення включало й цільові видатки на великі інфраструктурні проекти, а саме — забезпечення функціонування ядерної підкритичної установки «Джерело нейтронів» і реконструкцію споруд на території Національного дендрологічного парку «Софіївка». Тому базове фінансування наукових установ і фінансування цільових програм віділено було збільшено лише на 12%.

Такий показник на 2019 р. є ще меншим — 9,5%. Це пов'язано з невеликим зростанням

Публікаційна активність НАН України. Кількість статей у фахових журналах

Публікаційна активність НАН України. Кількість наукових монографій

планового обсягу фінансування Академії з державного бюджету — всього на 10,6%. Заплановане фінансування за бюджетною програмою 1230 також, на жаль, лише на 3,6% перевищує обсяги минулого року.

Слід зазначити й те, що посадові оклади працівників у звітному році були збільшені приблизно на 10%, а середньомісячна заробітна плата по Академії становила майже 7760 грн, що на 26% більше, ніж у 2017 р. Вона зростатиме й у поточному році. Але цілком зрозуміло, що такий рівень оплати і темпи його збільшення жодним чином не сприятимуть відновленню престижу наукової праці.

Приверну вашу увагу також до головної особливості нової бюджетної програми 1230, яка

продовжуватиме діяти не тільки в поточному році, але, і цього треба домагатися, і в наступні роки. Йдеться про цільову та адресну спрямованість відповідних видатків. Наші наукові установи отримують кошти для проведення пріоритетних досліджень тими своїми підрозділами, які за результатами експертного оцінювання їхньої наукової діяльності отримали найвищу категорію. Завдяки запровадженню нової методики оцінювання ефективності діяльності наукових установ і бюджетної програми з підтримки розвитку пріоритетних напрямів досліджень почала формуватися, по суті, нова модель фінансування наукової діяльності Академії. Цю модель необхідно в наступний період розвивати та удосконалювати.

Важливим є й те, що презентація результатів виконання бюджетної програми 1230, яка відбулася у лютому поточного року, засвідчила досить високу ефективність використання бюджетних коштів за всіма передбаченими напрямами цього використання. Водночас, ми маємо й надалі робити все можливе для подальшого підвищення цієї ефективності, для концентрації наявних ресурсів на пріоритетних напрямках досліджень. Цілком слушною є, зокрема, пропозиція Наукового комітету Національної ради з питань розвитку науки і технологій щодо доцільності окремого порядку конкурсного відбору тих науково-дослідних робіт з нашої відомчої тематики, які отримують адресне фінансування за програмою 1230. Розроблення такого порядку Президія Академії вже організувала, і він обов'язково буде запроваджений.

Хотів би висловити й застереження щодо доцільності застосування кількості статей, що припадає на одного наукового працівника, як одного з головних показників ефективності використання бюджетних коштів. На нашу думку, це є неприйнятним. Найважливіше — це якість, а не кількість публікацій, хоча зниження публікаційної активності, як уже зазначалося, викликає занепокоєння. Слід також враховувати, що сучасна наука є переважно колективною формою творчої діяльності. Особливо це стосується експериментальних до-

сліджень, статті за результатами яких можуть мати значну кількість співавторів.

До речі, питання щодо ефективності використання бюджетних коштів на наукову діяльність обговорювалося в цілому на нещодавньому засіданні Ради президентів академій наук. Було висловлено незгоду з пропозиціями Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій щодо позбавлення галузевих академій наук статусу головних розпорядників бюджетних коштів, вилучення з їхньої структури наукових установ і клінічних підрозділів. Це не тільки суперечить чинному законодавству, але й може призвести до руйнування системи академічної науки.

І ще про одне. Найближчим часом має працювати Національний фонд досліджень. Нашим науковим установам треба взяти найактивнішу участь у конкурсах за всіма напрямками діяльності цього фонду.

Шановні колеги! Повертаючись до Концепції розвитку Національної академії наук, хочу повідомити, що Президія на своєму засіданні 10 квітня затвердила також план заходів з її виконання на 2019–2023 рр. Успішна реаліза-

ція Концепції протягом п'яти наступних років є, без сумніву, нашим головним завданням.

Наголошу й на принципово важливому, на мій погляд, здобутку від розроблення Концепції розвитку Академії та її реалізації з 2014 р. Це підтвердження новим Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» статусу Національної академії наук як вищої наукової організації України, що покладає на нас велику відповідальність за наукове забезпечення інноваційного розвитку держави. Необхідно також усіма засобами сприяти утвердженню суспільної думки щодо важливості науки для вирішення сучасних проблем країни, щодо вагомій ролі, яку відіграють у цьому вітчизняні вчені. Будемо сподіватися, що така суспільна думка вплине на державну політику.

Переконаний, що й надалі Національна академія наук докладатиме всіх зусиль для належного виконання своїх статутних завдань, а вчені Академії збагатять науку новими досягненнями, прагнутимуть до найширшого використання наукових знань для розбудови вітчизняної економіки та національної культури, зміцнення обороноздатності й безпеки держави.

Дякую за увагу!